

УДК 347.965-055.2(091)

*Н. В. Аніщук***ЖІНКИ В АДВОКАТУРІ ФРАНЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС**

Актуальність обраної теми полягає в тому, що на початку нового тисячоліття відзначається фемінізація юридичної професії, зокрема адвокатури, що відбувається в руслі інших змін, які спостерігаються й в інших сферах, від медицини до військової служби. У сучасному світі участь у судовому процесі жінки як адвоката нікого вже не здивує. Між тим жінкам знадобилося багато століть для того, щоб отримати рівноправ'я з чоловіками, що відкрило їм перспективу реалізовувати себе в різних галузях життєдіяльності суспільства, зокрема в юридичній діяльності, у якій професія адвоката посідає важливе місце. На сьогодні роботодавці, партнери та клієнти обирають юриста вже не за статевою ознакою, а виходячи із професійних умінь, навичок і попередніх досягнень. Сучасна юриспруденція ламає всі гендерні стереотипи. Пов'язано це із процесом емансипації жінок, яка охопила всі сфери життєдіяльності суспільства.

Однією з перших країн у світі, де жінки були допущені до адвокатури, стала Франція. Нині ця країна обрала курс на фемінізацію адвокатури. Досвід цієї країни, як видається, може бути корисним для розвитку вітчизняної адвокатури в контексті гендерного питання. Адже сучасна Україна, так як і Франція, обрала шлях на побудову паритетної демократії. У сучасній Україні жінки становлять близько 70% адвокатського корпусу [1, с. 32].

Актуальність обраної теми значною мірою зумовлена і ступенем розроблення проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, дає підставу стверджувати, що на сьогодні у вітчизняній юридичній науці поки що бракує фундаментальних розроблень із проблеми адвокатури як об'єкта гендерного аналізу. Не применшуючи ролі та значущості розроблень правознавців із «жіночої адвокатури» – С. Ворошилової, О. Єременко, О. Нестерцової-Собакар, Г. Решетникова, Г. Усеїнової, А. Яшина та ін., усе ж таки необхідно визнати, що проблема реалізації жінками професії адвоката у Франції, висвітлення її в контексті гендерного аналізу недостатньо досліджена в юридичній науці. Усе вищенаведене зумовило вибір теми й мети дослідження, його наукову новизну і практичне значення.

Метою статті є здійснення гендерного аналізу адвокатури в контексті проблеми реалізації жінками професії адвоката у Франції протягом її історичного розвитку, що в межах проблеми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків зможе по-новому розкрити сутність цього правового інституту.

Тривалий час адвокатура була справою лише чоловіків. Протягом багатотисячолітньої історії людства образ адвокатів асоціювався виключно із чоловіками. Починаючи із зародження адвокатури в стародавньому світі (від Стародавніх Греції та Риму) і до другої половини XIX ст., існувала чоловіча монополія на зайняття адвокатською професією. Жінкам було заборонено займатися адвокатською діяльністю, що було пов'язано із певними гендерними стереотипами, за якими жінки не сприймалися рівними із чоловіками, розглядалися як «слабка стать», а тому їхнім основним призначенням мало бути ведення домашнього господарства та виховування дітей. Отже, спершу професія юрист-адвокат була виключно справою для чоловіків. Тому логічним є те, що гендерний образ адвокатської професії спершу мав чоловічу спрямованість.

Ситуація почала змінюватися із фемінізацією суспільства, емансипацією жінок, коли вони почали активно завойовувати свої позиції в різних сферах життєдіяльності суспільства, зокрема юридичній. Можна стверджувати, що образ «жінка-адвокат» є відносно новим. У світі почали з'являтися жінки-адвокати лише наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. Першою жінкою-адвокатом у світі стала американка Арабелла Менсфілд (США, 1869). Проте тогочасне суспільство насторожено ставилося до жінок-адвокатів, не сприймаючи їх серйозно.

Жінкам знадобилося докласти багато зусиль для того, щоб сьогодні, у XXI ст., вони нарівні із чоловіками могли займатися адвокатською діяльністю, і це сприймається сучасним суспільством як звичайне явище, яке не викликає негативної реакції. Останніми десятиліттями у країнах із паритетною демократією набуває поширення фемінізація адвокатури. Адвокатською діяльністю зараз займаються багато жінок у країнах Північної Америки та Європи. Серед західноєвропейських країн щодо кількості жінок-адвокатів лідируючі позиції займає Франція. Професія адвоката приваблює французьких жінок. Так, якщо у 2002 р. у Франції жінки становили 46% від загальної кількості записаних до адвокатури, то в 2012 р. ця цифра зросла до 51,9%. Звіт Національної ради адвокатських палат у Франції надав таку інформацію: за статистичними даними, у сучасній Франції жінки приносять адвокатську присягу раніше – у 30 років, середній же вік жінки-адвоката – 40,4 років [2].

Фемінізація – це зростання ролі та впливу жінок у суспільстві. Виходячи із цього визначення фемінізація адвокатури – збільшення частки жінок-адвокатів, зростання їхньої ролі й впливу в адвокатурі. Проте так було не завжди. Протягом багатотисячолітньої історії чоловіки не поступалися жінкам престижними та добре оплачуваними видами занять (зокрема і юридичними), але жінки задовольнялися тим, що було, і поступово оволодівали ті

професії, які раніше належали чоловікам. Проте, як тільки жінкам дозволили брати участь в адвокатурі (кінець XIX–XX ст.), ситуація змінилася. Чоловіки стали сприймати жінок як конкурентів і ставитися до них як до конкурентів. Водночас бажання жінок набутися соціального статусу та вести більш яскраве, порівняно з їхніми матерями, життя також сприяє збільшенню кількості представниць «слабкої статі», які намагаються потрапити у професію адвоката. Справді, сьогодні вже нікого не здивує той факт, що жінка – адвокат. А якщо подивитися із життєвої позиції, то існує певна категорія справ, за якими громадяни вважають за краще звертатися все ж таки до жінок-адвокатів, оскільки вони, як правило, слухають уважніше, більш м'які в поведженні й чуйні. Інтуїція, вміння зосередитися на деталях, щоб досконально проаналізувати всю ситуацію, креативність, комунікабельність, чуйність до проблем окремої людини – усе це лише допомагає їм ставати професіоналами.

Франція випередила європейські країни в питаннях розвитку «жіночої адвокатури». У цій країні жінки були допущені до адвокатури на рівних правах із чоловіками на початку XX ст. Питання про «жіночу адвокатуру» почало обговорюватися у французькому суспільстві наприкінці XIX ст., після того як жінкам було надано дозвіл на отримання вищої юридичної освіти.

На початку 1870-х рр. двері французьких вищих навчальних закладів стали все ширше відчинятися для жінок різних національностей. Варто зазначити, що у Франції жінки змогли отримувати вищу освіту в 1863 р., у Парижі на юридичному факультеті перші жінки-студентки з'явилися в 1870-ті рр., у 1889–1890 рр. в Парижі було 152 студентки, серед них на юридичному факультеті – 3 [3]. У січні 1898 р. із майже 30 000 студентів, що навчалися у вищих навчальних закладах Франції, жінок нараховувалося 871, серед них 5 – на юридичних факультетах [4, с. 268].

У різні роки кінця XIX ст. – початку XX ст. випускниками юридичного факультету Сорбонни були, зокрема, перші жінки-адвокати у Франції – Софія Петі (Sophie Petit), Жанна Шовен (Jeanne Chauvin), Марія Вероне (Maria Verone); перша жінка-адвокат у Румунії – Сарміза Білсеску (Sarmiza Bilcescu), яка увійшла в історію Сорбонни як перша жінка, котра отримала вищу юридичну освіту в цьому навчальному закладі (1887); перша жінка-адвокат у Росії – Катерина Абрамівна Флейшиць; перша жінка-адвокат у Китаї – Ченг Ю-Хсю (Мадам Вей Тао-мінг) Tcheng Yu-hsiu (Madame Wei Tao-ming) та ін.

Наприкінці XIX ст. у Франції розгорнулася широка кампанія за допущення жінок в адвокатуру. У 1897 р. кілька жінок із вищою юридичною освітою на чолі із Жанною Шовен (Jeanne Chauvin) (1862–1926) подали заявку із проханням допустити їх на посаду адвоката, але їм було відмовлено. Їхню ініціативу підтримала французька газета "Fronde", зокрема опублікувала дослідження, у якому подавалося «наукове обґрунтування», що підкріплено традиційними аргументами про необхідність допущення жінок, котрі мають спеціальну освіту, до всіх посад і професій, у тому числі й до адвокатури [5].

У 1897 р. в журналі «Іллюстрасьйон» репортер Жан Коклен писав про те, що в Палаці правосуддя багато шуму зробила мадемуазель Жанна Шовен, бакалавр із гуманітарних і природних наук. Будучи також докторесою юриспруденції, вона висунула вимогу прийняти її в колегію адвокатів і надати право виступати в суді. У суддівському стані зазіхання панянки, котра намірилася на чоловічі прерогативи, викликали хвилю обурення, і пани юристи вирішили будь-якою ціною перешкодити жіночому вторгненню до їхніх лав. Репортер «Іллюстрасьйон» писав: «Або мадемуазель Шовен, яка вивчала правознавство, виявить, виступаючи позивачкою, найповнішу недієздатність, що притаманна її статі й загальновідома, або вона виявиться на висоті й буде гідною звання, на яке претендує». І Жан Коклен до цього додав: «... щоб стати сучасним у взаєминах із жінками, варто забути, що перед вами жінки. Урешті-решт, жінки – такі самі люди, як ми ..., просто це люди жіночої статі» [6].

Випадок Жанни Шовен викликав резонанс, який дуже вплинув на прийняття закону, що відкривав жінкам доступ до професії юриста. Питання щодо допущення жінок у Франції у стан адвокатів прийняло сприятливий обіг завдяки гарячому співчуттю голови палати депутатів Національних зборів Франції Поля Дешанеля. Підтриманий урядом законопроект спершу розглядався в нижній палаті парламенту. Так, 18 червня 1900 р. Палата депутатів прийняла 319 голосами проти 174 пропозицію Р. Вавіані про дозвіл жінкам займатися адвокатурою [5]. Після цього питання обговорювалося у верхній палаті парламенту. 14 листопада 1900 р. французький Сенат надав дозвіл жінкам працювати в адвокатурі. Ішлося про те, що жінкам, які отримали ступінь бакалавра права, було надано право займатися юридичною практикою [7]. Закон було прийнято, незважаючи на глибоку стурбованість французьких законодавців щодо майбутньої долі жінок-юристів. Поява цього закону дозволила французьким жінкам стати адвокатами на два десятиліття раніше за їхніх британських колег.

Першою жінкою адвокатом у Франції стала Софія Григорівна Балаховська-Петі (Sophie Petit) (1870–1966). Народилася в м. Києві в Російській імперії. Дівоче прізвище її було Балаховська. У Франції її знають як Софія Петі. Вона була донькою власника цукрового заводу. Із кінця XIX ст. мешкала в Парижі, закінчила юридичний факультет Сорбонни (1892). Доктор права Паризького університету. Вийшла заміж за Ежена Петі, найближчого співробітника президента А. Мільєрана. Після революції разом із чоловіком допомагала діячам російської культури емігрувати у Францію. Автор кількох романів і драм, які йшли на російській сцені. Передала в національну бібліотеку частину архіву чоловіка, у тому числі листи Ж. Санд А. Дюма (сину) [8].

Другою французькою жінкою-адвокатом стала Жанна Шовен (Jeanne Chauvin) (1862–1926). У 1892 р. отримала науковий ступінь доктора права (PhD in Law). Вона стала адвокатом 19 грудня 1900 р., тобто через 13 днів після Софії Петі. Інколи французи саме на неї вказують як на першу жінку-адвоката, оскільки Жанна Шовен присвятила своє життя адвокат-

ській діяльності, тоді як Софія Петі прославилася насамперед як прозаїк і драматург. Як адвокат вона виступила лише кілька разів у французькому суді [9, с. 334].

Про Жанну Шовен російський ілюстрований журнал літератури, політики та сучасного життя «Нива» в номері 1 від 1901 р., виданому 06 січня 1901 р., повідомляв таке. У листопаді 1897 р. у Франції вперше було подано із поданням усіх передбачених законом дипломів і документів прохання жінки про допущення її до складу паризької адвокатської корпорації та видання їй судом дозволу принести встановлену присягу. Жінка, котра подала це прохання, була Жанна Шовен. Ім'я її вже було відоме публіці як першої у Франції жінки-доктора права. Жанна Шовен, яка стала сиротою на 17-му році, із енергією, нечастою навіть для чоловіків, без усякої підтримки, спираючись лише на свої сили, вирішила здійснити свій давніший потяг до юридичної науки. Щоб досягти цієї мети, їй довелося витримати кілька найскладніших іспитів і заручитися низкою дипломів. Своєю енергією, працею та здібностями вона добилася й атестата зрілості (диплома *bachelier es lettres*), і дипломів на звання ліценціата (відповідає нашому магістерському) і доктора права. В особі Жанни Шовен Франція вітала першу жінку-доктора права. Нею зроблено перший крок; за нею попрямували й інші жінки, вона рвалася до діяльності живої, практичної. Звання було їй мало. На жаль, право юридичної практики в рідній країні надано було їй не відразу. Її прохання про прийняття до складу адвокатської корпорації Парижа було подане в листопаді 1897 р., дозвіл же принести присягу було їй надано тільки наприкінці 1900 р. За ці три роки вона щиро відстоювала своє право на юридичну практику. Час цей не пропав у неї марно. Вона займалася поки наданням юридичних порад, не пов'язаних із виступом у суді, водночас читала елементарний курс правознавства в кількох жіночих навчальних закладах. Дозвіл адвокатської практики, що було нарешті надано Жанні Шовен, – нова й дуже велика перемога жінок, які вимагають, щоб їм відчинили двері в усі галузі практичної діяльності нарівні із чоловіками, і тому зрозуміло, що її появу в адвокатській тозі для принесення встановленої адвокатської присяги зустріли щирими вітаннями присутніх при цьому жінок; до цих вітань приєдналися й нові товариші пані Шовен по адвокатурі [10].

Однією з перших жінок-адвокатів стала випускниця юридичного факультету Сорбонни Марія Вероне (*Maria Verone*) (1874–1938). Вона прославилася тим, що стала першою жінкою, котра виступила як адвокат у суді у кримінальній справі (1903). Відома вона також як борець за права жінок, 20 років була Президентом французької ліги за права жінок [11].

У 1910 р. вперше в історії Франції жінка-адвокат була допущена до зайняття адвокатською діяльністю у воєнному суді. Так, 06 (19) квітня 1910 р. воєнний суд в Авіньйоні у справі солдата-дезертира допустив до захисту жінку-адвоката, пані Ізнар [12].

Загалом у Франції за 10 років, починаючи з 1900 р., вступило до адвокатури всього 13 жінок, та й із них усього лише 6 справді зайнялися адвокатською практикою [10, с. 334].

Французи намагалися виставити перших жінок-адвокатів у можливих карикатурах і гумористичних листках у газетах. Так, у 1902 р. французький поліграфіст Альберт Бержере випустив серію карток під назвою «Дівчата майбутнього». Вони зображали майбутні професії жінок. Зовсім буденні для нашого часу, ці професії здавалися сміховинно фантастичними сто років тому. Тоді сама думка, що жінки можуть бути мерами міст, адвокатами, військовими або депутатами, викликала посмішку [13].

Загалом участь жінок в адвокатурі на початку ХХ ст. була незначною. Так, у 1912 р. всього 20 жінок працювало в адвокатурі Франції [5]; у 1917 р. в м. Парижі працювало 35 жінок-юристів [14]. До того ж обсяг їхньої адвокатської практики був невеликим, що змушувало їх підробляти, наприклад, викладачами.

Після Другої світової війни, із закріпленням гендерної рівності у Статуті ООН, більшість держав обрали курс на побудову паритетної демократії. В умовах гендерної рівності у французькому суспільстві змінилося ставлення до жінок-адвокатів. Із кожним роком почала збільшуватися частка жінок-адвокатів в адвокатурі Франції.

Безумовно, заслуговує на увагу історичний досвід Франції щодо розвитку «жіночої адвокатури». Ця країна стала однією з перших країн у світі, яка допустила представниць «слабкої статі» до адвокатури.

Отже, фемінізація адвокатури – це вже не майбутнє, а сьогодення, і в цьому процесі вже залучені багато жінок-юристів із різних континентів і різних народів, незалежно від кольору шкіри, національності, віросповідання тощо. Безумовно, адвокатура має розвиватися за принципом гендерного паритету. Жінки-адвокати й чоловіки-адвокати повинні мати не лише рівні права, а й рівні можливості щодо реалізації себе в цьому напрямі юридичної діяльності. Це основне завдання на початку ХХІ ст., яке має бути реалізовано в усіх країнах світу, що обрали шлях на побудову паритетної демократії. І в цьому стосунку досвід Франції заслуговує на увагу, адже ця країна докладала багато зусиль на шляху забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в адвокатурі.

Література

1. Наша Спілка // Інформаційний бюлетень Спілки адвокатів України. – 2009. – № 2 (4). – С. 31–34.
2. Литвинский Д. Три источника расширения французской адвокатуры / Д. Литвинский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.ru/review/face/view/67735/>.
3. Блокгауз Ф.А. Энциклопедический словарь / Ф.А. Блокгауз, И.А. Ефрон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://enc-dic.com/brokgausz/zhenskoe-obrazovanie>. – 105012.html.
4. Мижув П. Женский вопрос и женское движение / П. Мижув // Мужские ответы на женские вопросы в России (вторая половина XIX – первая треть XX в.в.) : в 2 т. / отв. ред. и составитель В. Успенская. – Тверь : Феминист Пресс, 2005. – Том. 2. – 2005. – С. 243–294. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://global-4-ivs-turing.opera-mini.net>.
5. Королева Т.В. Женское либеральное движение и государственная политика в области женского образования во Франции в XIX – начале XX века / Т.В. Королева. – Иваново, 2007. – 205 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://global-4-ivs-turing.opera-mini.net>.

6. Изнер К. Маленький человек из Опера де Пари / К. Изнер. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://loveread.ws/read-book.php?id=22453&p=87>.
7. Klotz J. Women lawyers in Europe / J. Klotz // Women Lawyer's journal. – 1917. – № 5. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein/journals/wolj6>.
8. Горбунов Ю.А. Писательницы России (Материалы для библиографического словаря) / Ю.А. Горбунов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://book.uraic.ru/elib/Authors/Gorbunov/sl-2.htm>.
9. Меньшиков М. «Женское брожение» / М. Меньшиков // Мужские ответы на женские вопросы в России (вторая половина XIX – первая треть XX в.в.) : в 2 т. / отв. ред. и составитель В. Успенская. – Тверь : Феминист Пресс. – 2005. – Т. 2. – 2005. – С. 334. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://global-4-ivs-turing.opera-mini.net>.
10. Нива. – 1901. – 06 января. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://book-old.ru/BookLibrary/005001-NIVA>.
11. Rapport H. Encyclopedia of Women Social Reformes, 2001 / H. Rapport [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://books.google.com/books?id=rpuSzowmikgC&pg=PA724&dq>.
12. Русское слово. – 1910. – 20 (07) апреля. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://starosti.ru/article.php?id=23305>.
13. Как зарождался феминизм в Украине // Корреспондент. – 2014. – 30 декабря. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Korespondent.net>Украина>События.
14. Van Zee Marynel Ryan. Women's Way to the Professions – a European Perspective / Marynel Ryan Van Zee [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.euroa.clio-online.de/.../Default.aspx.

А н о т а ц і я

Аніщук Н. В. Жінки в адвокатурі Франції: історичний екскурс. – Стаття.

Стаття присвячена історичному екскурсу в адвокатуру Франції щодо діяльності перших жінок-адвокатів. Гендерний аналіз, застосований під час дослідження, надає можливість у межах проблеми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків по-новому розкрити сутність інституту адвокатури в контексті фемінізації юридичної професії.

Ключові слова: жінки-адвокати, адвокатура Франції, фемінізація адвокатури, рівноправ'я жінок і чоловіків, емансипація жінок, гендерна рівність в адвокатурі.

А н н о т а ц и я

Анищук Н. В. Женщины в адвокатуре Франции: исторический экскурс. – Статья.

Статья посвящена историческому экскурсу в адвокатуру Франции относительно деятельности первых женщин-адвокатов. Гендерный анализ, использованный в процессе исследования, дает возможность в рамках проблемы обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин по-новому раскрыть сущность института адвокатуры в контексте феминизации юридической профессии.

Ключевые слова: женщины-адвокаты, адвокатура Франции, феминизация адвокатуры, равноправие женщин и мужчин, эмансипация женщин, гендерное равенство в адвокатуре.

С у м м а р у

Anischuk N. V. Women in the legal profession in France: historical review. – Article.

The article is devoted conducting historical overview of the Bar of France from the perspective of activity of the first women lawyers. Gender analysis used in the research process, enables a new way, as part of the problem of ensuring equal rights and opportunities for women and men, to reveal essence of the legal profession in the context of the feminization of the legal profession.

Key words: women-barristers, the Bar of France, the feminization of the legal profession, equality between women and men, emancipation women, gender equality in the legal profession